

УДК 636:658.589:338.439

*О.В. МАЗУРЕНКО, кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Інноваційно-технологічний розвиток тваринництва як умова продовольчої безпеки

Постановка проблеми. Проблема продовольчої безпеки відображає сукупність аграрних проблем, стан внутрішнього і зовнішнього продовольчого ринку, а також зовнішньоекономічні аспекти та завдання соціальної політики. Тому розв'язання, або, хоча б, зниження гостроти цієї проблеми стосується економічної, політичної й соціальної сфери життя держави. По суті тут схрещується багато вузлових напрямів розвитку аграрної та економічної реформ, проявляються реальні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, стан ринку, інтереси споживачів, ступінь залежності від світового ринку продовольства.

Забезпечення продовольчої безпеки України можливе лише на основі інноваційного розвитку АПК. Проблема інтенсифікації виробництва продукції тваринництва в нових економічних умовах є однією з найактуальніших, оскільки вона безпосередньо пов'язана з якістю харчування людини і з якістю її життя в цілому. Науковий підхід до розв'язання такої серйозної проблеми необхідний, бо, безперечно, продовольство все частіше стає важелем політичного й економічного тиску в міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань, пов'язаних з дослідженням сучасних проблем ефективного функціонування та розвитку галузі тваринництва у ринкових умовах, знайшло своє відображення у багатьох працях вітчизняних науковців. Зокрема, П.С. Березівського [1], О.А. Біттера, В.П. Буркат [2,12], М.В. Зу-

бця [12], М.М. Ільчука [7], М.П. Коржинського, Л.С. Краснокутської, В.Я. Месель-Веселяка [8], П.Р. Пуцентейла, В.П. Рибалка [11], І.В. Свиноуса, І.Н. Топіхи, П.В. Щепієнка й ін.

Проблеми інновацій, стратегії нововведень як комплексу заходів, спрямованих на впровадження в господарську діяльність нової техніки, технологій, винаходів постійно перебувають у полі зору світової та вітчизняної економічної думки. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити праці: І.О. Баневої, А.Ф. Бондаренка, Н.К. Васильєвої [3,4], С.А. Володіна, В.М. Гейця, О.І. Дація, М.П. Денисенка, С.М. Кваші, І.М. Крейдич, Ю.О. Лупенка, М.І. Лобанова, П.П. Микитюка, Л.М. Худолій, С.В. Шолудченка й ін.

Питанням теорії, методології та практики забезпечення продовольчої безпеки присвячені праці П.П. Борщевського, О.Д. Гудзинського, О.І. Гойчук, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Р.А. Іванухи, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, Д.К. Прейгера, П.Т. Саблука, М.Й. Хорунжого, О.М. Шпичака, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченка, В.В. Юрчишина.

Мета статті – аналіз стану вітчизняного тваринництва, можливостей імпортозаміщення й подальшого розвитку галузі на інноваційній основі.

У процесі проведення дослідження використовувалися методи, загальноприйняті в економічній науці.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до Закону України „Про продовольчу безпеку в Україні” від 22.12.2011 р. № 4227-VI продовольча без-

пека визначена як соціально-економічне та екологічне становище, за якого всі соціальні й демографічні групи населення стабільно та гарантовано забезпечені безпечним і якісним продовольством у необхідній кількості та асортименті, необхідних і достатніх для фізичного й соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення України.

Оскільки м'ясні продукти належать до споживчого кошика пересічного українця, розгляд сучасного стану галузі тваринництва, який протягом останніх років нестабільний, є важливим аспектом для оцінки продовольчої безпеки України.

На початку 2015 року пропозиція м'яса для потреб внутрішнього ринку в Україні скоротилася на 3% порівняно з показниками попереднього року й становила 379,4 тис. т. Зменшилася пропозиція свинини та яловичини, а курятини – зросла. Імпорт м'яса за вказаний період знизився на 28% – до 57 тис. т.

Унаслідок стрімкого скорочення імпорту пропозиція свинини на внутрішньому ринку зменшилася на 7%. Значно знизилася вітчизняне виробництво яловичини і телятини, внаслідок чого пропозиція цього виду м'яса скоротилася на 4%, а фонд його споживання – на 6 % – до 37,4 тис. т¹.

Щодо експорту м'ясних продуктів, то за січень – травень поточного року спостерігалася його збільшення на 33% – до 93 тис. т. Переважна частка експорту припадає на м'ясо птиці – 62 тис. т. До анексованої АР Крим було вивезено 28 тис. т м'ясної продукції.

Обсяги виробництва м'яса птиці в Україні на початок року також зменшилися, відбулося стрімке падіння його експорту – на 31% порівняно з показниками попереднього року.

Це пов'язано зі зростанням внутрішнього попиту на курятину, а також із проблемами транзиту української продукції через територію Росії. Таким чином, фонд споживання м'яса птиці зріс на 2% і становив майже 181,6 тис. т, а частка курятини у структурі споживання м'яса українцями досягла майже 47% (11% – яловичина, 42% – свинина).

На думку експерта аграрних ринків УКАБ Аліни Жарко, зміна структури споживання м'яса у бік дешевшого виду є логічним наслідком зменшення реальних доходів насе-

лення. Експерт вважає, що у майбутньому очікується активізація попиту на дешевші види м'яса та ковбасних виробів, їхня собівартість також зросте внаслідок здорожчання ресурсів і введення імпортних мит.

"У такій складній ситуації важливо зберегти потенціал усього тваринництва України, забезпечивши агровиробникам комфортні умови роботи, адже після кризи попит на м'ясо відновиться, а наростити поголів'я відповідно до потреб буде досить складно" – підсумовує А. Жарко².

За прогнозами експертів, у поточному році обсяги виробництва м'яса в забійній масі становитимуть 2340 тис. т. При цьому річний попит населення на м'ясо й продукти з нього оцінюється в 2207 тис. т із розрахунку 51,5 кг на одну особу. Для порівняння: раціональною нормою є 80 кг на одну особу на рік³.

За даними Державної служби статистики України, за січень – травень 2015 року всіма категоріями господарств було вироблено 4057 тис. т молока, а це на 4,2% менше за аналогічний період минулого року.

Імпортні обсяги молочних продуктів скоротилися в 9 разів – до 28 тис. т.

Щодо експорту, то за січень-травень 2015 року в перерахунку на молоко він становив 151 тис. т, що на 32% менше за аналогічний період 2014 року. При цьому до анексованої АР Крим було вивезено 88 тис. т молочних продуктів.

Споживання молока та молочних продуктів у зазначений період скоротилося на 13%, або до 3246 тис. т.

За прогнозами експертів, у поточному році виробничі обсяги молока становитимуть 11 млн т, що на 2% менше від минулорічних показників. Водночас споживання молочних продуктів у перерахунку на одну особу становитимуть 218,6 кг, що на 3,9 кг менше за 2014 рік.

Станом на 1 січня 2015 року в усіх категоріях господарств поголів'я овець становило 700 тис. гол., що на 16 % менше до минулого року; в сільськогосподарських підприємствах – відповідно 200,6 тис. гол., що на 12 % мен-

¹ <http://www.epravda.com.ua/news/2015/03/24/535263/>

² <http://www.epravda.com.ua/news/2015/03/24/535263/>

³ <http://www.agro-business.com.ua/agrobusiness/events/3295-dynamika-virobnictva-miaso-molochnoii-produktsiui-u-sichni-travni-2015-roku.html>

ше. Також на 17% скоротилося поголів'я овець у населення й становить 499,3 тис. гол.

Реально оцінюючи рівень і стан продовольчої безпеки в Україні відповідно до вищевикладеного, поки що немає підстав стверджувати про докорінні зміни й перелом ситуації в бік створення умов для ефективного заміщення імпорту. Забезпечення продовольчої безпеки та розвиток імпортозаміщення вимагають прийняття конкретних заходів внутрішнього і зовнішнього характеру, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва та захист продовольчих ринків і вітчизняного товаровиробника. У зв'язку з цим заходи державної підтримки повинні бути орієнтовані передусім на розвиток власного ринку. Необхідно більше уваги приділяти формуванню перспективної інноваційної системи розвитку тваринництва, вкладаючи кошти в розвиток галузі та нарощування обсягів власного виробництва.

Слід зазначити, що інноваційно-технологічний розвиток тваринництва має здійснюватися з урахуванням специфіки й темпів розвитку кожної тваринницької галузі окремо.

Найкращими можливостями володіє *галузь птахівництва*, ресурсний потенціал якої характеризується досить високою ефективністю використання факторів виробництва. Сучасна технологія виробництва продуктів птахівництва на промисловій основі включає в себе використання продуктивної гібридної птиці, збалансованих комбікормів, раціональні способи утримання птиці в приміщеннях із регульованим мікрокліматом, наукову організацію праці, механізацію, автоматизацію виробничих процесів, а також систему ефективних зоогігієнічних і ветеринарно-санітарних заходів.

Другою за значимістю галуззю тваринництва, яка володіє значним потенціалом, є *свинарство*. Важливим фактором інноваційного розвитку свинарства є розширення промислового сектора, що відповідає вимогам забійних та переробних виробництв і дає змогу поліпшити якість продукції.

Успіх роботи промислових ферм та комплексів закладений у самій технології, яка передбачає високий рівень механізації й автоматизації виробничих процесів, науково обґрунтовану систему ведення племінної

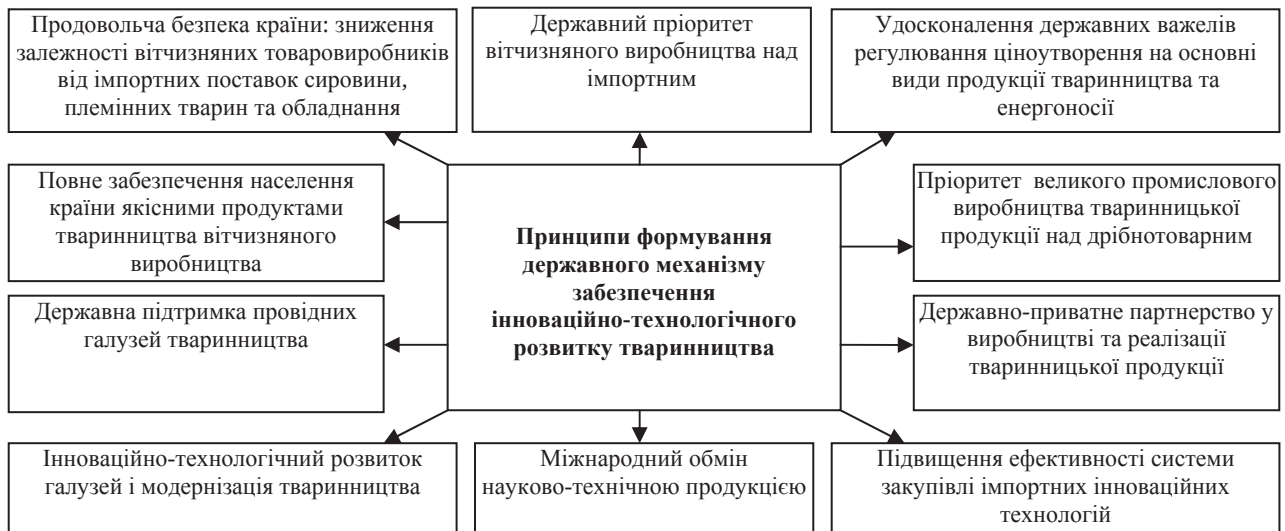
роботи та відтворення стада, повноцінну годівлю й оптимальний мікроклімат для кожної технологічної групи тварин, надійний ветеринарний захист тварин, наукову організацію праці тощо.

У *молочному скотарстві* реформування підгалузі передбачає перехід від традиційних способів утримання худоби до сучасних ресурсозберігаючих, в основному безприв'язним способом. Необхідно відзначити, що тут особливо гостро постає проблема використання інноваційних ресурсних можливостей, передусім біологічного і генетичного потенціалу високопродуктивних тварин, а процес техніко-технологічної модернізації відбувається недостатньо високими темпами.

Останніми роками в організації *м'ясного скотарства* посилилася тенденція до внутрішньогосподарської спеціалізації з концентрацією різних господарсько-виробничих груп м'ясної худоби на окремих фермах, а також до подальшої спеціалізації та концентрації виробництва високоякісної яловичини на основі створення виробничих систем і об'єднань. Одночасно створюються невеликі ферми, які працюють на принципах сімейного або бригадного підряду.

Особливість *вівчарства* полягає в тому, що воно вважається виробництвом з комплексною продуктивністю. Це означає, що розведення овець дає змогу виробляти не тільки дієтичну й поживну баранину та ягнятину, але також вовну, шкіру, овчину, молоко і бринзу. Нині в Україні на частку баранини припадає близько 1% виробництва всіх видів м'яса, тому вівчарство впевнено можна вважати галуззю невикористаних можливостей щодо забезпечення населення м'ясом. Впровадження передових технологій вирощування овець, ретельний контроль за параметрами їх відтворення, вибір породи й правильного способу годівлі та утримання тварин уможливує досягти 50-60% рентабельності виробництва продукції. А в передових племінних підприємствах України цей показник може досягати 100%.

При аналізі сучасного стану галузі тваринництва нами узагальнено основні принципи формування державного механізму забезпечення його інноваційно-технологічного розвитку (рис.).

Основні принципи формування державного механізму забезпечення інноваційно-технологічного розвитку галузі тваринництва

Джерело: Узагальнено автором.

До таких принципів належать:

забезпечення населення країни якісними і доступними продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами за рахунок вітчизняного виробництва (поступовий перехід від норм споживання відповідно до продовольчого кошика до медичних норм), продовольча безпека країни;

пріоритет вітчизняного виробництва над імпортом за рахунок гнучкого використання квот, мита й заходів державної підтримки;

державне регулювання ціноутворення на основні види продукції тваринництва та оптових цін на енергоносії й промислові товари, що використовуються в сільському господарстві;

поглиблення державно-приватного партнерства у всіх сферах виробництва і реалізації тваринницької продукції;

вдосконалення вітчизняної технічної, технологічної та племінної бази тваринництва, підвищення їх ролі у виробництві й зниженні залежності виробників від імпорتنих поставок;

пріоритет великого промислового виробництва тваринницької продукції над дрібнотоварним, що не обмежує розвиток малих форм господарювання;

державна підтримка галузей тваринництва до рівня, що забезпечує їх розширене відтворення та інноваційний розвиток.

Механізм забезпечення інноваційно-технологічного розвитку тваринництва на принципах державно-приватного партнерст-

ва має включати державне регулювання зонального розміщення, концентрації й спеціалізації галузей тваринництва; підвищення рівня інтеграції виробників, переробників, науковців, промисловців і фінансистів; технічну, технологічну та фінансову підтримку; вдосконалення ветеринарної служби; законодавче, нормативне й інформаційно-консультаційне забезпечення; податкове та митне регулювання.

Основними напрямками інноваційно-технологічного розвитку тваринництва є:

інтенсивне ведення галузі впровадженням інноваційних ресурсозберігаючих технологій утримання й годівлі худоби та птиці, сучасних методів племінної роботи, що забезпечують високу продуктивність, збереженість і конверсію корму;

створення науково обґрунтованої кормової бази;

удосконалення ветеринарного обслуговування;

використання сучасних засобів механізації та автоматизації виробничих процесів;

підвищення екологічної безпеки виробництва;

організація глибокої переробки продукції, поліпшення її якості й екологічної безпеки;

суворий режим економії витрат на всіх ділянках виробництва;

поліпшення системи підготовки фахівців усіх рівнів і вдосконалення інформаційно-консультаційної служби тощо.

Все це вимагає комплексного підходу до реалізації скоординованих заходів та передбачає розв'язання таких завдань:

збільшення виробництва продукції тваринництва на основі розведення високопродуктивних і технологічних порід та кросів сільськогосподарських тварин і птиці різних видів;

створення сучасних селекційно-генетичних центрів на базі племінних підприємств, на принципах кооперації великих виробників за державної підтримки; запровадження програми геномної селекції у тваринництві¹;

оновлення виробничої бази галузі, будівництво нових підприємств, проведення реконструкції та модернізації діючих підприємств;

виробництво повнораціонних збалансованих комбікормів на основі вітчизняних інгредієнтів; створення вітчизняних підприємств із метою імпортозаміщення дорогих синтетичних незамінних амінокислот, білкових концентратів. Враховуючи, що в структурі собівартості тваринницької продукції вартість кормів становить 50-70%, питання скорочення витрат на годівлю потребують подальшого вирішення;

розвиток логістичної структури молочно-го і м'ясного скотарства, свинарства та птахівництва;

підвищення рівня конкурентоспроможності продукції галузі на основі поліпшення якості продукції й зниження витрат на її виробництво;

розширення асортименту та розвиток глибокої переробки молока, м'яса всіх видів з урахуванням вимог різних груп споживачів (дитячого, шкільного, функціонального, спеціалізованого й інших видів харчування);

запровадження системи простежуваності виробництва продукції з метою гарантії її якості та безпеки й можливості поставок на експорт.

Удосконалення інноваційної системи АПК в Україні можливе в рамках єдиної державної програми. Вона має зробити інновації основою розвитку галузей і сфокусувати на них більшу частину коштів, що виділяються з бюджетів усіх рівнів на під-

тримку комплексу. На даному етапі така програма відсутня.

Умови, що склалися, сприятливіші для активнішого розвитку вітчизняного тваринництва та поступового виходу на імпортозаміщення за більшістю показників. Однак необхідно вжити заходів щодо забезпечення збалансованості товарних ринків і недопущення прискореного зростання цін на сільськогосподарську та продовольчу продукцію.

Імпортозаміщення частини продовольства на вітчизняному ринку вимагає часу й державних вкладень. Основним напрямом державної підтримки, на нашу думку, має стати субсидування інвестиційних витрат на реалізацію великих високотехнологічних інвестиційних проектів у галузі тваринництва з будівництва, реконструкції або модернізації тваринницьких і птахівничих комплексів.

Крім того, заходи сприяння імпортозаміщенню можуть бути такі: формування державного замовлення у вітчизняних підприємствах; розвиток системи національних стандартів (стандартизація); митне регулювання; антидемпінгові заходи; державно-приватне партнерство.

На початковому етапі саме держава має мотивувати й стимулювати розвиток вітчизняного тваринництва, надавати субсидії на технічне переозброєння, фундаментальні та прикладні дослідження, модернізацію.

Для реалізації програми імпортозаміщення у нашої країни є потенціал і необхідні умови, для неї це цілком досяжне завдання.

Важливим було й залишається питання ціноутворення. Необхідним є перегляд цього питання за участю сільськогосподарських виробників, переробників, представників торговельних мереж задля встановлення справедливої ціни на ринку.

Зміцнення зв'язку науки з виробництвом слід вважати провідним напрямом підвищення сукупної ефективності вітчизняного тваринництва. Важливо інтенсивніше доводити до масового практичного застосування тваринницькими підприємствами прогресивних ідей та наукових розробок. Необхідно прийняти й реалізувати програму підтримки експорту високотехнологічної продукції, послуг і технологій. Слід розвивати інтелектуальну власність в організаціях та систему

¹ Геномна селекція - найсучасніший спосіб оцінки племінних якостей тварин, заснований на встановленні точного взаємозв'язку між структурою ДНК тварини, її екстер'єром і практичними перевагами при розведенні.

професійних знань у галузі економіки, годівлі й утримання тварин.

Пріоритетними напрямками розвитку тваринництва є: формування ефективного, конкурентоспроможного виробництва тваринницької продукції, що забезпечує продовольчу безпеку країни, а також інтеграцію галузі в логістичну інфраструктуру і ринки продовольства; організація інноваційних саморегульованих моделей галузей тваринництва, що ґрунтується на спеціалізації учасників ринку й розвитку інтеграції галузевих підприємств, фермерських та особистих селянських господарств у вертикально-інтегровані формування.

Висновки. Запровадження нововведень у комплексі з усіх напрямів інноваційної діяльності у тваринництві органічно узгоджує

розв'язання широкого кола проблем: технічних, технологічних, маркетингових й інших, а також відповідних їм організаційних форм виробництва та управління.

Сформована ситуація диктує необхідність прискореного вирішення питань імпортозаміщення й досягнення продовольчої безпеки на основі ресурсозберігаючих технологій виробництва та переробки продукції тваринництва.

Розвиток тваринництва на інноваційно-технологічній основі при оптимізації імпорту тваринницької продукції є найважливішим чинником досягнення належного рівня продовольчої безпеки й стане однією з найбільш імовірних і виважених стратегій економічного зростання та розвитку аграрного ринку України на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні / П.С. Березівський. – Львів: „Українські технології”, 1998. – 256 с.
2. Буркат В.П. Концептуальні підходи до формування галузі м'ясного скотарства. Теорія, методологія і практика селекції / В.П. Буркат. – К.: БМТ, 1999. – С. 332-342.
3. Васильєва Н.К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці: моногр. / Н. К. Васильєва. – Дніпропетровськ: РВВ ДДАУ, 2007. – 348 с.
4. Васильєва Н.К. Моделювання інноваційних мереж модернізації роботи м'ясного підкомплексу / Н.К. Васильєва // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. Вип. 235. – Т. I. – С. 246-253.
5. Дадалко В.А. Продовольственная безопасность: национальные интересы, проблемы, тенденции, риски, перспективы / В.А. Дадалко, Е.Р. Михалко. – Минск: ИВЦ Минфина Республики Беларусь, 2011. – 696 с.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Льчук М.М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України: моногр. / М.М. Льчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
8. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2004. – 198 с.
9. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME07222.html.
10. Про продовольчу безпеку в Україні: проект Закону України від 28.04.2011 р. №8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html.
11. Рыбалко В.П. Состояние и стратегия развития свиноводства в Украине / В.П. Рыбалко / Свиноводство. – 2006. – № 1. – С. 20-23.
12. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М.В. Зубець, В.П. Буркат, І.В. Гузєв та ін. – К.: Аграрна наука, 2005. – 176 с.
13. Schumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process. – New York, McGraw-Hill, 1939.
14. Kuznets S. Shumpeter, s Business Cycles. American Economic Review. 1940, 30, 250-371. Reprinted in: Kuznets S. Economic Change (Selected Essays in Business Cycles. National Income, and Economic Growth). – London, Heinemann, 1954.
15. Van Duijn J.J. The Long Wave in Economic Live: London, 1983. – P. 9.
16. Geiffer W., Scheider W., dogl R. Technologie Portfolio Management in: Sautd, Das Management von Innovationen, Frankfurt, 1990. – S. 107-124.
17. Schmookler J. Invention and Economic Growth. – Cambridge, Harvard University press, 1966.
18. Schmookler J. Economic Sources of Inventiv Activity. – Journal of Economic History, 1962.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2015 р.

* * *